शोधनिर्देशक
सहप्रा. भिक्टर प्रधान

नेपाली आत्मकथाको परम्परा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
शिप्रा भट्ट
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

मिति : २०६५/०८/

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्रा **शिप्रा भट्ट**ले स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको **नेपाली आत्मकथाको परम्परा** शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
(१) प्रा. राजेन्द्र सुवेदी	
(विभागीय प्रमुख	....
(२) सहप्रा. भिक्टर प्रधान	
(शोधनिर्देशक)	....
(२)	
(बाह्य परीक्षक)	....

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि छात्रा शिप्रा भट्टले **नेपाली आत्मकथाको परम्परा** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । म उहाँको शोधकार्यप्रति सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागमा प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६५/०८/

....

(**सहप्रा. भिक्टर प्रधान**)
शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि. वि., कीर्तिपुर
काठमाडौँ ।

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु श्री भिक्टर प्रधानका प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । यो शोधपत्र तयार गर्नका निम्ति उहाँले मलाई दिनुभएको उत्साहवर्धक मार्ग-दर्शनप्रति म उहाँलाई हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । उहाँको अमूल्य सुझाव एवम् मार्गदर्शन बिना यो शोधपत्र यस्तो रूपमा आउने थिएन । उहाँको विद्वत् व्यक्तित्व एवम् प्रेरणादायी व्यवहारप्रति म कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोधविषयमा शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागका साथै विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदीप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । यो शोधपत्र तयार पार्न मैले मदन पुरस्कार पुस्तकालयका सामग्रीहरू प्रमुख रूपमा उपयोग गरेकी छु । त्यस पुस्तकालयमा रहेका आत्मकथाहरूको सूची दिएर सहयोग गर्नुहुने राजीव सिंहज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । मलाई सो अवसर मिलाइदिनुहुने अशोक थापाज्यू पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । त्यस पुस्तकालयका सामग्री उपयोग गर्न अन्य किसिमले मद्दत गर्नुहुने श्री गजेन्द्रनाथ रेग्मी र चिरञ्जीवी शर्मा चालिसेप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु ।

अनेकौँ आर्थिक र व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गरेर मलाई सधैँ अगाडि बढ्न प्रेरणा दिने मेरा पिता श्री हरिकृष्ण भट्ट र माता रेवा भट्टप्रति म ऋणी छु । मलाई शैक्षिक प्रगतिको लागि सदा सहयोग र हरबखत साथ दिने, यो शोधकार्य पूर्ण गर्नका लागि बारम्बार घच्घच्याइरहने मेरा श्रीमान् के. पी. चटौतज्यूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । आफ्ना अनेकौँ कार्यव्यस्तताहरूलाई थाती राखेर भए पनि मलाई सहयोग गर्न सदैव तयार रहने उहाँप्रति म कृतज्ञ छु । मलाई सधैँ प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्ने मेरा साहित्यकार हजुरबुबा स्व. श्री देवकान्त पन्तज्यूलाई विशेष स्मरण गर्न चाहन्छु । यस शोधपत्रलाई टङ्कन गरिदिने मित्र वीरेन्द्र नेपालप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रलाई उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

शैक्षिकसत्र २०६२/६३

मिति २०६५/०१/२२

शोधार्थी

शिप्रा भट्ट

नेपाली केन्द्रीय विभाग

२०६५

विषयसूची

पृष्ठसङ्ख्या

शोधपरिचय : पहिलो परिच्छेद **१-५**

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधकार्यको प्रयोजन १

१.३ विषयपरिचय १

१.४ समस्याकथन १

१.५ शोधकार्यको उद्देश्य २

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.७ शोधकार्यको औचित्य ४

१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन ४

१.९ सामग्रीको सङ्कलनविधि ५

१.१० शोधविधि ५

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा ५

दोस्रो परिच्छेद : साहित्यमा नवीन गद्य विधाका रूपमा अन्य विधा **६-१८**

२.१ पृष्ठभूमि ६

२.२ अन्य विधाका मूलभूत विशेषता ७

२.२.१ भुक्त जीवनकथा ७

२.२.२ आख्यानात्मकता ८

२.२.३ गद्यमयता ८

२.२.४ विकासशील अवस्था ९

२.३ आत्मकथाको सैद्धान्तिक स्वरूप ९

२.३.१ अर्थ र परिभाषा ९
२.४ आत्मकथाका तत्त्वहरू १०
२.४.१ जीवन भोगाइको वर्णन १०
२.४.२ परिवेश १०
२.४.३ तटस्थता १०
२.४.४ पात्र ११
२.४.५ सुसङ्गठन ११
२.४.६ भाषाशैली ११
२.५ आत्मकथा उपविधाको अन्य विधाभित्रका उपविधासँग तुलना ११
२.५.१ आत्मकथा र जीवनी ११
२.५.२ आत्मकथा र संस्मरण १२
२.५.३ शब्दचित्र र आत्मकथा १३
२.५.४ आत्मकथा र यात्रावृत्तान्त/नियात्रा १४
२.५.५ आत्मकथा र विवरण १५
२.५.६ आत्मकथा र अन्तर्वार्ता १५
२.५.६ आत्मकथा र पत्रसाहित्य १६
२.५.८ आत्मकथा र दैनिकी एवम् रोजनाम्चा १७
तेस्रो परिच्छेद : वि. सं. २०४० पछिका नेपाली आत्मकथा ग्रन्थको कालक्रमिक विवरण १९-८४
३.१ वासु पासा 'फर्केर हेर्दा' (२०४४ फागुन, पासा प्रकाशन) १९
३.२ हरि श्रेष्ठ 'अतीतका स्मृति' (२०४६ असोज, सरिता श्रेष्ठ) २२
३.३ भरतराज पन्त 'भरतराज पन्त' (ढुङ्गा अड्गा प्रकाशन, २०४९ असार) २४
३.४ शङ्कर कोइराला 'शङ्कर कोइराला' (२०५० भदौ, ढुङ्गा अड्डा प्रकाशन) २७
३.५ मङ्गलादेवी सिंह 'नारी सङ्घर्षका पाइलाहरू' (२०५१, पी. एल् सिंह) २८
३.६ शान्ता पोखरले 'जीवनका डोबहरू' (२०५२, नेपाल नारी साहित्य सेवा केन्द्र) ३०
३.७ भूपालमान सिंह कार्की 'मेरो जीवन यात्रा' (२०५४, नइ प्रकाशन) ३२

३.८ वी. पी. कोइराला 'विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको आत्मवृत्तान्त (२०५५, जगदम्बा प्रकाशन) ३४
३.९ गणेशमान सिंह 'मेरा कथाका पानाहरू' (२०५५ असोज, आयाम पब्लिकेसन्स) ३६
३.१० कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान 'नफर्कने ती दिनहरू' (२०५९, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान) ३८
३.११ रामहरि शर्मा नेपाल 'आत्मवृत्तान्त' (२०५९ असार, आत्मवृत्तान्त अभिलेखालयमा सेवा) ४१
३.१२ न्हुच्छेबहादुर बज्राचार्य 'मेरो कथाका पानाहरू' (२०५९ साउन, मैत्री विद्यालय) ४२
३.१३ योगी विकाशानन्द 'बाललीला भाग १' (२०६०, सुप्रवाह प्रकाशन) ४५
३.१४ रमेश विकल 'मेरो अविरल जीवनगीत' (२०६०, साझा प्रकाशन) ४७
३.१५ हर्षध्वज राई 'बितेका बेलीविस्तार' (२०६०, गेसो) ५०
३.१६ बुलु शर्मा 'छुटेका पाइला' (२०६०, नइ प्रकाशन) ५३
३.१७ धर्मनारायण प्रधान 'म र मेरो अनुभूति' (२०६१, चन्द्रलेखा पाण्डे) ५५
२.१८ सुबसेन 'मेरा कथाहरूका कथा' (२०६१ कार्तिक, सुयशप्रताप सेन) ५६
३.१९ प्रकाशमान सिंह 'मेरो जीवन : मेरो अनुभूति' (२०६१, फागुन जुनबाबा प्रज्वलमान प्रधान) ५९
३.२० रुकु कार्की 'आफ्नै जीवन र अनुभूति' (२०६२, राजेश कार्की) ६१
३.२१ दयानन्द बज्राचार्य 'वैज्ञानिक गोरेटोमा' (२०६२, रत्न पुस्तक भण्डार) ६३
३.२२ बासुदेव शर्मा 'तुफान' 'मेरो कथा' (२०६२, असार, मङ्गला शर्मा) ६६
३.२३ धनमाया तामाङ 'धन' (२०६३, आशबहादुर तामाङ) ६७
३.२४ धनमाया प्रसाइँ 'मेरा जीवनका अनुभूति' (२०६३, बनिता प्रकाशन) ६९
३.२५ अलका आत्रेय चूडाल 'बाल्यकालसँग लोभिँदै बाल्यकालमा' (२०६३, असार, रुद्रप्रसाद चूडाल) ७०
३.२६ श्यामकृष्ण श्रेष्ठ 'मेरो जागिरे जीवन' (२०६३ कार्तिक, जुही प्रकाशन) ७२
२.२७ डा. बाबुराम पोखेल 'भएगरेका कुरा' (२०६३, दिनेशचन्द्र पोखेल) ७५
३.२८ कृष्णचन्दसिंह जिन्दगीका टिपोटहरू (२०६३, रत्न पुस्तक भण्डार) ७७
२.२९ गणेश रसिक 'दसगजमा उभिएर' (२०६३, रत्न पुस्तक भण्डार) ७९
३.३० होराप्रसाद जोशी, 'नबिर्सने ती दिनहरू' (२०६३, श्रीमती जमुनाबाबा जोशी) ८१

चौथो परिच्छेद : नेपाली आत्मकथा साहित्यको मूल्याङ्कन **८५-९९**

४.१ नेपाली आत्मकथा साहित्यको प्रारम्भ ८५

४.२ माध्यमिक कालमा नेपाली आत्मकथा साहित्यको स्थिति ८६

४.३ आधुनिक आत्मकथा साहित्यमा आधुनिक कालको थालनी ८९

४.४ नेपाली कालमा नेपाली आत्मकथा साहित्यको गतिविधि ९०

४.५ २०४० पछिका नेपाली आत्मकथा साहित्यको गतिविधि ९३

४.६ २०४० पछिका नेपाली आत्मकथा साहित्यको मूल्याङ्कन ९७

पाँचौं परिच्छेद : उपसंहार **१००-१०३**

सन्दर्भसामग्रीसूची **१०४-१०७**

सङ्क्षेपीकृत शब्द तथा चिन्हसूची

सङ्क्षिप्त रूप	**–**	**पूर्ण रूप**
अप्र.	–	अप्रकाशित
आई. ए.	–	इन्टरमिडिएट अफ आर्टस्
ई. सं.	–	ईस्वी संवत्
एम्. ए.	–	मास्टर अफ आर्टस्
ए. व.	–	एकवचन
क्र. सं.	–	क्रम सङ्ख्या
गा.वि. स.	–	गाउँ विकास समिति
गो. प.	–	गोरखापत्र
चौ. सं.	–	चौथो संस्करण
छै. सं.	–	छैटौँ संस्करण
जि. मु.	–	जिम्मावाल मुखिया
डा.	–	डाक्टर
ते. सं.	–	तेस्रो संस्करण
त्रि. वि.	–	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
त्रै.	–	त्रैमासिक
दो. सं.	–	दोस्रो संस्करण
ने.रा. प्र. प्र.	–	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	–	पृष्ठ
प्र.	–	प्रकाशन
प्रा.डा.	–	प्राध्यापक डाक्टर
प्रा. लि.	–	प्राइवेट लिमिटेड
मा.	–	मासिक
वि. सं.	–	विक्रम संवत्
स्व.	–	स्वर्गीय
सम्पा.	–	सम्पादन / सम्पादक
साप्ता.	–	साप्ताहिक
सा. प्र.	–	साझा प्रकाशन
...	–	केही अंश छोडिएको
( )	–	विकल्पबोधक
‘ ’	–	शीर्षकबोधक